Markku Helin

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Lakivaliokunta on pyytänyt lausuntoani asiaan U 105/2022 vp liittyvästä, 2.11.2026 päivätystä valtioneuvoston U-jatkokirjelmästä, joka koskee EU:ssa neuvoteltavaa vanhemmuusasetusta. Sen vuoksi saan kunnioittavasti esittää seuraavan.

1. Ehdotukseen neuvotteluissa tehtyjen tärkeimpien muutosten arviointi

Tarkasteltaessa asetusehdotuksen viimeisintä luonnosta voidaan todeta, että neuvottelujen myötä asetusehdotus on joissakin kysymyksissä muuttunut lakivaliokunnan lausunnossaan LavL 36/2022 viitoittamaan suuntaan. Näitä ovat:

- sovellettavan lain alan supistuminen siten, että menettelykysymykset jäävät sen ulkopuolelle;
- sovellettavan lain säätäminen muuttuvaksi lapsen asuinpaikan muuttuessa, mikä vähentää tarvetta soveltaa vieraan valtion lakia;
- sen selkeyttäminen, miten asetusta sovelletaan adoptiolapsiin;
- sen selkeyttäminen, että myös suomalaiset virkatodistukset ovat asetuksessa tarkoitettuja virallisia asiakirjoja.

Parannuksista huolimatta monia kysymyksiä on jäänyt. Toimivalta ratkaista vanhemmuusasioita on säädetty erittäin laajaksi, mikä johtaa siihen, että asian ratkaisemiseen joudutaan monesti soveltamaan vieraan valtion lakia. Oman vanhemmuuslakimme juuret ovat 1970-luvulla, ja se edustaa hyvinvointivaltiolista sääntelyä. Sosiaaliviranomaiset hoitavat vanhemmuuden vahvistamiseen liittyvät asiat

keskeisiltä osin, ja palvelu on tällöin hyvää: osapuolet saatetaan ikään kuin kädestä pitäen tilanteeseen, jossa vanhemmuus voidaan vahvistaa. Tämä johtaa kysymykseen, voidaanko sosiaaliviranomaisten edellyttää soveltavan vieraan valtion lakia, joka voi periaatteessa olla minkä tahansa valtion laki. Vai tulisiko palvelu kenties eriyttää lapsen asuinpaikasta riippuen ja voitaisiinko se tehdä niin, ettei kyse ole syrjinnästä? Tähän liittyen syntyy myös kysymys, miten digi- ja väestötietovirasto ja tuomioistuimet selviäisivät vanhemmuuden vahvistamisesta, jos niillä ei ole mahdollisuutta tukeutua lastenvalvojan vanhemmuuden selvittämisestä kokoamaan pöytäkirjaan.

Neuvottelut eivät nähdäkseni muutoinkaan ole johtaneet parannuksiin toimivaltaa koskevassa sääntelyssä. Mielestäni asetuksesta ei olisi tullut poistaa komission ehdotuksen 10 artiklaa, joka koskee toimivaltaa ratkaista vanhemmuuskysymys toisen asian esikysymyksenä vain kyseiseen asiaan ulottuvin oikeusvoimavaikutuksin. Voi näet esiintyä tilanteita, joissa yleisesti (*erga omnes*) vaikuttavaa ratkaisua vanhemmuudesta ei ole mistään valtiosta saatavissa (lainkaan tai järkevin kustannuksin). Tällöin voi olla oikeudenmukaisinta, että asia ratkaistaan pääasian, esimerkiksi perimystä koskevan asian esikysymyksenä ja lapsi saa perintönsä, jos todisteet siihen viittaavat. U-jatkokirjeen mukaan 10 artikla on poistettu, koska ”vanhemmuutta koskevia asioita ei ole katsottu voitavan ratkaista toisen asian yhteydessä”. Tähän voidaan todeta, että EU:lla ei ole toimivaltaa säätää siitä, miten kansalliset tuomioistuimet yhdistävät asioita.

Mitä tulee vanhemmuuden vahvistamiseen sovellettavan lain määräytymiseen, asetusehdotuksessa on pyritty selviämään samalla lainvalintasäännöllä riippumatta siitä, onko kyse vanhemmuuden toteamisesta suoraan lain nojalla vai sen vahvistamisesta vanhemmuuden tunnustamisen, sopimuksen tai tuomioistuimen päätöksen perusteella. Tästä on seurannut, että ehdotettu sääntely ei turvaa suoraan lain nojalla todetun vanhemmuuden pysyvyyttä tapauksissa, joissa lapsen asuinpaikka syntyessään on sellaisessa kolmannessa valtiossa, joka ei sovella kysymykseen omaa lakiaan (vaan esimerkiksi lapsen kansalaisuusvaltion lakia). Puutteen korjaaminen edellyttäisi, että *renvoi* näissä tapauksissa hyväksyttäisiin. Nyt se on asetusehdotuksen 21 artiklassa suljettu yleisesti pois.

Asetusehdotuksen merkittävimmät ongelmat liittyvät mielestäni *sijaissynnytykseen*. Tällä hetkellä tietääkseni vain neljä EU-maata hyväksyy sijaissynnytysjärjestelyt omassa maassaan. Kaikkien jäsenvaltioiden tulisi ehdotuksen mukaan kuitenkin vastoin omaa oikeuspolitiikkaansa hyväksyä toisessa jäsenvaltiossa sijaissynnytyksen perusteella vahvistettu vanhemmuus.

On vaikea ymmärtää, miksi asiaan liittyvistä vaikeista eettisistä kysymyksistä on neuvotteluissa katsottu sivuun. Juuri nyt, kun sijaissynnytysten käyttö EU:ssa on vielä vähäistä, olisi oikea aika luoda toiminnalle eettisesti kestävät puitteet. Tämä voitaisiin

toteuttaa säätämällä vanhemmuuden tunnustamisen vähimmäisedellytyksistä tapauksissa, joissa vanhemmuus perustuu sijaissynnytykseen. Ne voisivat koskea esimerkiksi synnyttäjän terveydentilaa lapsen terveyden turvaamiseksi, järjestelystä tehdyn sopimuksen reiluutta, synnyttäjän oikeutta pitää lapsi, johon hän on raskauden aikana kiintynyt ja aiottujen vanhempien voimavaroja turvata lapsen kasvu. Eurooppalaiseen säädökseen kytkeytyvinä tällaisilla edellytyksillä olisi voimaa, sillä mikään jäsenvaltio ei ehdoin tahdoin hyväksyisi käytäntöjä, joiden vuoksi siellä vahvistettu vanhemmuus jäisi ontuvaksi. Eurooppalaisten standardien tärkeyttä korostaa, että Haagin kansainvälisen yksityisoikeuden konferenssissa vireillä ollut vastaava hanke on tietääkseni pysähtynyt.

Sijaissynnytykseen perustuvan vanhemmuuden vapaa liikkuminen synnyttää myös kysymyksiä lainsäädännön johdonmukaisuudesta suhteessa kansainvälisiin adoptioihin. Tällaiset adoptiot voidaan tunnustaa vain, jos Haagin sopimuksessa vahvistettua yhteistyöjärjestelmää on noudatettu, kun taas sijaissynnytykseen perustuva vanhemmuus liikkuisi vapaasti. Voidaan kysyä, eikö tässä ole epäsuhtaa, varsinkin kun kansainvälisiin adoptioihin liittyy sellaisiakin hyötyjä, joita sijaissynnytyksiin ei liity: adoption avulla lapsi, joka muuten joutuisi elämään laitoksessa, saa perheen ja kodin.

2. Valtioneuvoston kannan arviointia

Seuraavassa arvioin lyhyesti valtioneuvoston näkemyksiä, jotka on U-jatkokirjeessä esitetty kohdassa ”Suomen kanta”.

Adoptiot. Mielestäni on perusteltua, että Haagin adoptiosopimuksen ulkopuolelle jääviin adoptioihin sovelletaan asetuksen säännöksiä adoptiopäätöksen tunnustamisesta ja että eurooppalainen vanhemmuustodistus voidaan antaa myös tällaisen adoption nojalla. Näin turvataan adoptiolasten aseman pysyvyyttä rajat ylittävissä tilanteissa. Kirjelmän perusteella jäi epäselväksi, mitä muutoksia valtioneuvosto tältä osin haluaisi.

Asetuksen soveltaminen syntymättömiin lapsiin. En näe ongelmana, että asetus ulottuisi syntymättömiin lapsiin. Asetus ei koske sellaisia kysymyksiä, kuten onko sikiö ihminen tai oikeuskelpoinen, vaan kyse on vain siitä, että toimenpiteet, jotka vanhemmuuden vahvistamiseksi tehdään ennen lapsen syntymää (esimerkiksi vanhemmuuden ennakkotunnustaminen Suomen lain nojalla) kuuluvat asetuksen alaan.

Sijaissynnytys. Olen edellä esittänyt perustelut sille, miksi ehdotuksen voidaan tältä osin katsoa epäonnistuneen. Valtioneuvosto on jatkokirjelmässään pitänyt tärkeänä, että asetusehdotuksessa on annettu mahdollisuus kansalliseen arviointimenettelyyn ennen sijaissynnytykseen perustuvan vanhemmuuden tunnustamista. Voidaan kysyä, mitä lisäarvoa tällainen kansallinen menettely tuo, jos sen on ehdotuksen mukaan kuitenkin

päädyttävä siihen, että perheside lapsen ja sijaissynnytykseen asemansa perustavan vanhemman välillä säilyy (ks. 24 ja 45 artiklat). Oma kysymyksensä on, miten perhesiteen säilyminen asetusehdotuksessa vaaditulla tavalla turvataan, jos päätöstä ei tunnusteta. Jäsenvaltio, joka katsoo, ettei päätöstä voida tunnustaa, ei välttämättä ole toimivaltainen vahvistamaan adoptiota lapsen ja kyseisen henkilön välille. Lisäksi kysymys päätöksen tunnustamisesta voi ajankohtaistua asiayhteydessä, jossa on mahdotonta sanoa, mikä olisi se perheside, jonka tulisi säilyä, vaikka tunnustaminen evätään. Kysymys voi olla esimerkiksi siitä, että päätöksen tunnustamisesta riippuu, onko sijaissynnytysjärjestelyllä syntynyt lapsi osakkaana suomalaisessa kuolinpesässä.

Sovellettava laki. Valtioneuvosto katsoo, että ehdotus on nykyisellään hyväksyttävissä, vaikka tavoitetta ei ole täysin saavutettu. Mielestäni luotettavan arvion tekeminen asiasta edellyttäisi, että pohdittaisiin, onko realistista edellyttää, että sosiaaliviranomaiset soveltavat vieraan valtion lakia ja voidaanko sosiaaliviranomaisten palvelutasoa diskriminaatioon syyllistymättä eriyttää siitä riippuen, tuleeko sovellettavaksi oma vai vieras laki.

Eurooppalainen vanhemmuustodistus. Minulla ei ole kommentoitavaa.

Muuta. Asetus ei näytä mahdollistavan pohjoismaisten isyysratkaisujen tunnustamisesta annetun lain (352/1980) soveltamista Ruotsissa annettuihin päätöksiin, jos Suomi ja Ruotsi osallistuvat molemmat asetuksen soveltamiseen. Sama koskee suomalaisen päätöksen tunnustamista Ruotsissa sikäläisen vastaavan lain nojalla. Olisi ollut toivottavaa, että valtioneuvosto olisi jatkokirjelmässä esittänyt tästä näkemyksensä.

3. Tulisiko asetus hyväksyä?

Asetusehdotus pyrkii sääntelemään sekä lakiteknisesti että osin myös eettisesti vaikeaa asiakokonaisuutta. Asian edistämiseksi on tehty paljon työtä ja nähty vaivaa. Käsitykseni mukaan asetusehdotus on kuitenkin keskeneräinen ja olisi hyvä ottaa tavalla tai toisella aikalisä sen selvittämiseksi, mitä voidaan yhdessä hyväksyä.

Valtioneuvosto on mielestäni oikeassa siinä, että jos Suomi ei voi hyväksyä neuvottelutulosta EU:n asetuksena, ei ole edellytyksiä myöskään tiiviimmälle yhteistyölle neuvottelutuloksen pohjalta. Näkisin kuitenkin, että asetuksen hyväksymistä ja tiiviimpään yhteistyöhön osallistumista on harkittava hiukan eri kriteerein. Jos saadaan aikaan asetus, jota sovelletaan EU-maissa yleisesti, sen tuottamien yleisten hyötyjen vuoksi voi olla perusteltua hyväksyä selainenkin neuvottelutulos, joka ei kaikilta osin vastaa omia tavoitteita. Kun siirrytään tiiviimpään yhteistyöhön, yleiset hyödyt katoavat tai vähenevät. Yhteisen oikeuden alue ei laajene, vaan syntyy jakolinjoja. Silti

yhteistyöhön lähdettäessä lainsäädäntömme muuttuisi yleisesti, sillä asetusehdotuksen toimivalta- ja lainvalintasäännöt ovat yleisesti sovellettavia, ja mahdollisuus omaan oikeuspolitiikkaan kaventuisi. Näistä syistä näkisin, että kynnyksen tiiviimpään yhteistyöhön lähtemiseksi tulisi olla korkeammalla kuin kynnyksen hyväksyä asetus tilanteessa, jossa kaikki muut sen hyväksyvät.

Helsingissä 4.11.2026

Markku Helin
professori (emeritus)